

УДК 330.341.1:658.1:637.1

Волкова І. М., к.е.н. (vimztua@yahoo.com) ©

Житомирський національний агроекологічний університет

**ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ НА ПІДСТАВІ
РЕЗУЛЬТАТІВ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Досліджено сучасний стан функціонування галузі молочного скотарства. Визначено економічну ефективність виробництва та реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами регіону. На підставі результатів маркетингових досліджень обґрунтовано перспективні напрями підвищення економічної ефективності виробництва молока зазначеними підприємствами.

Ключові слова: *молочне скотарство, економічна ефективність, сільськогосподарські підприємства, маркетингові дослідження.*

Вступ. Функціонування аграрного сектора національної економіки на ринкових засадах супроводжується суттєвими кризовими явищами, які особливо гостро проявляються у сфері виробництва та переробки молока. Низька активність сільськогосподарських підприємств галузі молочного скотарства, обумовлена невисокою рентабельністю їх діяльності, викликає щорічне скорочення сировинної бази молокопереробних підприємств. Загальною проблемою вітчизняного молокопродуктового підкомплексу є не тільки нарощування обсягів виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами, але й підвищення його економічної ефективності з огляду на важливість забезпечення переробних підприємств високоякісною сировиною в достатній кількості. Відтак обрана тема є актуальною за сучасних умов розвитку вітчизняної галузі молочного скотарства.

Матеріал і методи. Питання ефективності виробництва молока в сільськогосподарських господарствах, функціонування молокопродуктового підкомплексу та розвитку внутрішнього ринку молока і продуктів його переробки знайшли своє відображення у наукових працях вітчизняних учених: В. Г. Андрійчука, П. С. Березівського, В. Н. Зимовця, М. М. Ільчука, Т. Л. Мостенської, М. К. Пархомця, П. Т. Саблука, А. М. Стельмашука, В. М. Трегобчука, О. М. Шпичака, В. В. Юрчишина та ін. Водночас варто зазначити, що функціонування аграрних підприємств – виробників сирого молока окремого регіону, які функціонують у динамічному середовищі та потребує комплексного дослідження і вдосконалення.

Метою даної статті є обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами регіону. Об'єктом дослідження є процес функціонування підприємств галузі молочного скотарства Житомирської області. Теоретичною і методологічною

основою даною дослідження є системний підхід до вивчення економічних явищ, теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених. Поставлені завдання зумовили використання таких методів маркетингових досліджень: кабінетного аналізу – для визначення сучасного стану функціонування галузі молочного скотарства; кількісних досліджень – для обчислення показників економічної ефективності виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами, соціологічного опитування – для встановлення перспективних напрямів підвищення економічної ефективності виробництва молока даними підприємствами.

Результати дослідження. Житомирська область має сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку галузі молочного скотарства. Однак, ефективність її діяльності стримується рядом чинників, серед яких найсуттєвішими є диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, порушення системи державних закупівель, незадовільний стан селекційної роботи, недосконалість процесу ціноутворення на сире молоко. Вчені-економісти наголошують на тому, що ситуація в галузі молочного скотарства буде і надалі ускладнюватися. Розвиткові такої тенденції сприятимуть перш за все труднощі відбудови великих молочних ферм промислового типу, в умовах яких можна виробляти значну кількість конкурентоспроможної молочної сировини за незначних затрат праці, енергії і матеріальних ресурсів.

Динаміка виробництва молока в розрізі категорій господарств України в Житомирській області характеризується такими даними. Валове виробництво молока в Україні в 2010 р. зменшилося в 1,8 разів порівняно з 1990 р. Аналогічна ситуація спостерігається майже в усіх регіонах країни. Не виключенням є і Житомирська область, де виробництво молока протягом зазначеного періоду скоротилося в 1,6 разів. В 1990 р. господарствами області було забезпечено 4,59 % загальнодержавного виробництва молока, в 1995 р. – 4,99 %, а в 2010 р. – 5,34 %.

Аналіз обсягів виробництва молока в господарствах населення і сільськогосподарських підприємствах показує, що тут спостерігаються неоднозначні тенденції. Протягом 1990-2010 рр. різке скорочення виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області (з 692,9 тис. т до 138,9 тис. т) супроводжувалося незначним його зростанням в господарствах населення (на 37,6 %), що спричинило зміну структури виробництва сирого молока.

Сільськогосподарські підприємства втратили провідні позиції у структурі виробництва молока і зменшили його кількість у 2010 р. в 4,9 разів проти 1990 р. Водночас, обсяги молока, виробленого у господарствах населення області, збільшилися з 431,0 тис. т у 1990 р. до 593,0 тис. т у 2010 р. (в 1,4 рази). Якщо у 1990 р. питома вага господарств населення в загальному обсязі виробництва молока в регіоні становила 38 %, то у 2010 р. – 81 %, що у 4,3 разів перевищило обсяги виробництва сільськогосподарських підприємств.

Основними причинами зменшення виробництва молока в суспільному секторі стали скорочення поголів'я корів та зниження їх продуктивності. Так поголів'я корів в Україні за досліджуваний період стрімко скорочувалося і у

2010 р. склало лише 46 % поголів'я у 1990 р. В Житомирській області спостерігається аналогічна ситуація – скорочення поголів'я відбулося в 1,2 рази, проте збільшилася частка області в загальнодержавному поголів'ї корів з 4,63 % у 1990 р. до 5,36 % у 2010 р. У сільськогосподарських підприємствах України в Житомирській області за період дослідження відбулося скорочення поголів'я корів в 2,2 та 3,8 рази відповідно. Таке значне скорочення поголів'я є наслідком зростання матеріально-технічних затрат даних підприємств, зокрема, диспаритет цін промислової та сільськогосподарської продукції та підвищення ціни кормів, що, в свою чергу, призводить до зростання собівартості сирого молока. Так, за період з 1990 р. ціни на промислові товари збільшились у шість разів порівняно з продукцією АПК [3, с. 181]. Неврегульованість цінової політики на ринку молока є причиною того, що сільськогосподарські підприємства за рахунок ціни реалізації відшкодовують тільки витрати на виробництво сирого молока.

Іншою важливою причиною різкого скорочення виробництва молока стало зниження продуктивності молочного стада. Протягом 1990-2010 рр. середньорічний удій молока від однієї корови в усіх категоріях господарств України в Житомирській області зріс на 624 кг (або на 21,8 %) та 619 кг (на 22,6 %) відповідно. Проте зазначена динаміка в розрізі різних виробників є неоднорідною. Так, в господарствах населення спостерігається більш істотне зростання рівня продуктивності молочного стада. Зокрема, в Житомирській області в 2000 р. він збільшився на 11,2 % у порівнянні з 1990 р., а в 2010 р. – на 42,8 % у порівнянні з 1990 р. Починаючи з 2004 р. продуктивність корів у сільськогосподарських підприємствах області почала зростати і в 2010 р. склала 2205 кг молока, що у 1,7 рази нижче, ніж у господарствах населення.

З метою визначення ступеня впливу факторних ознак – зміни поголів'я корів та середньорічного удою молока від однієї корови на результативну ознаку – обсяги валового виробництва молока в усіх категоріях господарств застосуємо індексний метод аналізу. Для цього розрахуємо індекси валового виробництва молока, поголів'я корів та середньорічного удою від однієї корови, а також абсолютне відхилення результативної ознаки за рахунок вищезазначених факторів.

Розраховані значення індексів вказують, що зменшення валового виробництва молока в Україні за 1990-2010 рр. на 10723,8 тис. т відбулося за рахунок скорочення поголів'я корів (на 54 %), незважаючи на збільшення їх продуктивності на 21 %. У Житомирській області ситуація подібна – зменшення валового виробництва молока на 373,9 тис. т за 1990-2010 рр. було спричинене зменшенням поголів'я молочного стада (на 47 %) навіть за умови зростання його продуктивності на 22 % (табл. 1).

За 2009-2010 рр. відбулося зростання валового виробництва молока. В Україні і Житомирській області валове виробництво молока в 2010 р. порівняно з 2009 р. збільшилося на 47,8 тис. т і 9,6 тис. т відповідно за рахунок зростання продуктивності корів, незважаючи на скорочення їх поголів'я.

Таблиця 1

Результати індексного аналізу впливу поголів'я корів та середньорічного удою молока від 1 корови на валове виробництво молока, тис. т

Показник	Зміна валового виробництва молока	в т. ч. внаслідок зміни	
		поголів'я корів	середньорічного удою молока від 1 корови
Україна 2010 р./1990 р.	- 10723,8	- 13070,7	+2346,9
2010 р./2009 р.	+47,8	- 1138,0	+1185,8
Житомирська область 2010 р./1990 р.	- 373,9	- 504,2	+130,3
2010 р./2009 р.	+9,6	- 49,8	+59,4

Джерело: розраховано за даними Житомирського обласного управління статистики.

Показники економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 2008 р., %
Прямі затрати праці на 1 ц молока, люд.-год.	16,8	13,2	11,6	69,1
Собівартість 1 ц молока, грн.	64,16	64,05	84,63	131,9
Середня ціна реалізації 1 ц молока, грн.	65,68	74,87	105,55	160,7
Прибуток на 1 ц молока, грн.	3,4	4,3	20,9	-
Рівень рентабельності, %	5,5	6,1	24,7	-

Джерело: розраховано за даними Житомирського обласного управління статистики.

Дані, представлені в табл. 2, свідчать, що собівартість виробництва 1 ц молока в 2010 р. зросла в 1,4 рази проти 2008 р. внаслідок низької продуктивності молочного стада та високої ціни кормів. У структурі матеріальних витрат сільськогосподарських підприємств Житомирської області вартість кормів у 2010 р. склала 72,3 % проти 42,5 % у 2008 р. В основі такого зростання лежить збільшення собівартості 1 ц кормових одиниць з 21,33 грн. у 2008 р. до 37,67 грн. у 2010 р.

Затрати праці на 1 ц молока у 2010 р. зменшилися порівняно з 2001 р. і склали 11,6 люд.-год. Однак, такий рівень затрат є значно вищий, ніж у країнах з розвинутою ринковою економікою. Так, в США цей показник у середньому складає 0,66 люд.-год., а в країнах західної Європи – 0,55-0,90 люд.-год. [1, с. 145]. Високий рівень виробничих затрат, в т. ч. живої праці, не компенсувалися виручкою від його реалізації. Як наслідок, до 2003 р. виробництво молока в області було збитковим. Однак, за досліджуваний період рівень рентабельності виробництва молока зріс з 5,5 % до 24,7 % за рахунок зменшення прямих затрат праці на 1 ц молока на 4,6 люд.-год. та збільшення ціни його реалізації на 48,45 грн./ц.

Негативні тенденції у виробництві сирого молока позначилися на структурі та обсягах реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами. Так, в структурі каналів реалізації молока відбулися певні зміни. Провідним каналом реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами залишаються заготівельні організації. На їх долю в 2008 р. припадало 87,4 %, в 2009 р. – 92,0 %, в 2010 р. – 94,2 % реалізації молока, що пояснюється вищими закупівельними цінами порівняно з іншими каналами реалізації. Натомість, скорочуються обсяги реалізації на ринку з 3 % у 2008 р. до 1,6 % у 2010 р. та іншими каналами з 6,4 % до 2,7 % відповідно.

Ускладнює стан галузі молочного скотарства і те, що підприємства молокопродуктового підкомплексу перебувають у нерівних економічних умовах. Зокрема, виробники сирого молока перебувають у конкурентному середовищі, тоді як молокопереробні підприємства – в умовах монополії. Внаслідок того, що більшість сільськогосподарських підприємств не мають відповідної матеріально-технічної бази для тривалого зберігання і первинної обробки молока, вони змушені співпрацювати з переробними підприємствами на невигідних для себе умовах [2, с. 213]. Відтак, втрачається мотивація підприємств галузі молочного скотарства виробляти молоко вищої якості.

Отже, загальний незадовільний стан функціонування галузі молочного скотарства об'єктивно зумовлює необхідність обґрунтування перспективних напрямів підвищення ефективності виробництва сирого молока аграрними підприємствами. З цією метою було проведено соціологічне опитування за допомогою спеціально розроблених анкет, цільовою аудиторією якого виступили керівники 50 сільськогосподарських підприємств Житомирської області. Результати опитування свідчать, що нині найбільш актуальним напрямом розвитку підприємств молочного скотарства є зниження собівартості виробництва сирого молока (96 % респондентів). Основними резервами розв'язання даного завдання є зміна способу утримання корів з прив'язного на безприв'язне, яке передбачає значно менші затрати на кормові ресурси (80 % респондентів), утримання відповідної кількості персоналу та підтримання санітарно-гігієнічних умов на молочних фермах (84 % респондентів).

Іншим чинником є зниження перевитрат кормових ресурсів та підвищення збалансованості раціонів харчування корів (72 % опитаних). Важливим завданням є зниження частки грубих кормів та збільшення – концентрованих. Актуальним напрямом також є покращання зооветеринарного обслуговування та мікроклімату на молочних фермах, про що зазначили 64 % опитаних керівників сільськогосподарських підприємств. Проте основним резервом зменшення собівартості сирого молока, на думку 90 % респондентів, є зниження матеріальних витрат, що відбудуться за умови проведення державної політики регулювання цін на промислову та сільськогосподарську продукцію з метою зменшення існуючого диспаритету.

Висновки. Покращення результативності господарської діяльності сільськогосподарських підприємств галузі молочного скотарства знаходиться в площині пошуку та запровадження сучасних методів господарювання. З огляду на

важливість та незамінність молока в раціоні харчування людини обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності його виробництва є важливим завданням як на регіональному, так і на рівні всієї країни. На підставі результатів маркетингових досліджень найбільш перспективними завданнями представляються зниження собівартості сирого молока, а також удосконалення політики регулювання національного сектора економіки.

Література

1. Романів О. Економічна оцінка розвитку молочного скотарства Львівщини / О. Романів // Вісник ЛДАУ: Економіка АПК. – Львів: Львів. держ. агроуніверситет, 2004. – № 11(1). – С. 142-148.
2. Пархомиць М.К. Молочна промисловість Західного регіону України: стан та шляхи розвитку / М.К. Пархомиць // Наукові записки Тернопільського НПУ ім. Володимира Гнатюка. – серія: Економіка. – Вип. 18. – 2005. – С. 212-215.
3. Фатюха Н.Г. Розвиток інтеграції й кооперації з виробництва та переробки молока / Н.Г. Фатюха // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 217: В 4 т. Том I. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. – С. 180-188.

Summary

Volkova I.

The Zhytomyr National Agroecological University

DETERMINATION OF DIRECTIONS OF INCREASE OF ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION OF MILK BY AGRICULTURAL ENTERPRISES ON FOUNDING OF RESULTS OF MARKETING RESEARCHES

The modern state of functioning of industry of the suckling cattle breeding is investigational. Economic efficiency of production and realization of milk is certain by the agricultural enterprises of region. On the basis of results of marketing researches perspective directions of increase of economic efficiency of production of milk are reasonable by the enterprises.

Рецензент - д.е.н., проф. Музика П.М.